

Naravni rezervat Škocjanski zatok

Borut Mozetič in Ana Frelih

Zračni posnetek območja naravnega rezervata Škocjanski zatok in okolice

Škocjanski zatok leži v Koprskem zalivu na JZ Slovenije. Nepozidane dele slovenske obale večinoma tvorijo značilni flišni klifi, kjer je prehod s kopnega v morje razmeroma oster. Položnejši predeli obale, kjer je meja med kopnim in morjem široka in obala plitva, so nastali le ob izlivih rek. Takšno obalo sta v Koprskem zalivu ustvarili reki Rižana in Badaševica, ki se izlivata v vzhodni in zahodni del Škocjanskega zatoka. Rečni ustji in odprti morski kanal, ki laguno Škocjanskega zatoka povezuje z morjem s severne strani ter povzroča mešanje slane in sladke vode, so botrovali nastanku največjega brakičnega (polslanega) močvirja v Sloveniji. In ravno zaradi svoje brakičnosti je Škocjanski zatok izjemno floristično in favnistično bogat.

Prva naravovarstvena prizadevanja za ohranitev in zakonsko zaščito območja Škocjanskega zatoka segajo v čas izpred dvajsetih let, ko je ta delček slovenskega morja, ujet med mestom Koper, Luko Koper, železniško progo in spodnjo Bonifiko, še zajemal nad 250 hektarjev izjemno pestrih naravnih življenjskih prostorov.

V obdobju med 1979-2000 smo ornitologi v zatoku in bližnji okolici opazovali in evidentirali kar 200 vrst ptic, od tega 125 vrst na preletu ali prezimovanju, 75 vrst ptic pa je tu tudi stalno ali občasno gnezdilo. Na območju naravnega rezervata je bilo opaženih kar 41 evropsko ogroženih vrst ptic in 12 vrst, ki so bile v zadnjih petdesetih letih v Sloveniji opažene manj kot desetkrat.

foto/Bojan Marčeta

Rakar *Acrocephalus arundinaceus*
je v letu 2000 ena najštevilčnejših gnezdičk Škocjanskega zatoka

V preteklosti so se v času prezimovanja najbolj množično pojavljali rečni *Larus ridibundus* in rumenonogi galebi *Larus cachinnans*, male bele čaplje *Egretta garzetta*, sive čaplje *Ardea cinerea*, mali ponirki *Tachybaptus ruficollis*, mlakarice *Anas platyrhynchos*, kreheljci *Anas crecca*, sivke *Aythya ferina* in race

Obsežna poslana laguna s plitvinami in poloji, trstišča, sladkovodna in brakična močvirja, vlažni travniki in toploljubna grmišča so še v začetku 80. let sestavljali izjemno pestro območje s posebnimi življenjskimi možnostmi, ki je pticam zagotavljalo hrano in zavetje skozi vse leto.

žličarice *Anas clypeata*. Škocjanski zatok je bil tudi najpomembnejše prezimovališče liske *Fulica atra* v Sloveniji. V času jesenskega in spomladanskega preleta so bili najbolj številni črnorepi ključači *Limosa limosa*, togotniki *Philomachus pugnax* ter več vrst martincev *Tringa* in prodnikov *Calidris*. Med njimi so bile tudi v Sloveniji redko opažene vrste ptic, kot so plevica *Plegadis falcinellus*, labod pevec *Cygnus*, sabljarka *Recurvirostra avosetta* in rjava komatna tekica *Glareola pratincta*. Najpomembnejši gnezdički tega predela so bili: rakar *Acrocephalus arundinaceus*,

brškinka *Cisticola juncidis*, rumena pastirica *Motacilla flava* in čapljica *Ixobrychus minutus* - vrsta, ki je ogrožena v evropskem merilu. Pomemben gnezdiček tega predela je bil tudi beločeli deževnik *Charadrius alexandrinus*, ki razen v Škocjanskem zatoku v Sloveniji gnezdi le še v Sečoveljskih solinah.

Med rastlinami v Škocjanskem zatoku so zanimive predvsem tiste, ki uspevajo le na slanih tleh in se združujejo v posebne rastlinske združbe. Imenujemo jih halofiti ali slanuše. V Škocjanskem zatoku je najbolj razširjena združba osočnika *Salicornietum herbaceae*, kjer osočnik zaradi ekstremnih ekoloških razmer ne le prevladuje, marveč je tu in tam celo edina vrsta v sestojih. Na najbolj potopljenih tleh uspeva vrstno bogatejša združba ozkolistne mrežice *Limonietum venetum*, ki je svoje ime dobila po ozkolistni mrežici *Limonium angustifolium*. Posebna značilnost Škocjanskega zatoka je trstičevje, ki se razteza na južnem delu zatoka in ni enako trstičevju sladkih voda. V njem poleg navadnega trsta *Phragmites australis* uspevajo še slanuše. Edino rastišče v Sloveniji ima v tem trstičju obmorska triroglja *Triglochin maritimum*, redka vrsta mediteranskih mokrišč.

Zaradi dolgoletnega zasipavanja in načrtnega izsuševanja v urbanistične in industrijske namene ima danes Škocjanski zatok bistveno zmanjšano površino, hkrati so ti posegi močno zmanjšali tudi kakovost življenjskega prostora za ptice in druge živali. Degradacija Škocjanskega zatoka se je začela s preusmeritvijo reke Badaševice v Koprski zaliv v osemdesetih letih in z zaprtjem razbremenilnika reke Rižane, ko je zatok ostal brez dotoka sladke vode, ki ga je oskrbovala tudi s kisikom. Neizbežna posledica prekinitve dotoka sladkih vod v zatok je bilo pomanjkanje kisika (anoksija) in sprožitev procesov gnitja. Vse skupaj

foto/Miga Kaligarič
Obmorska triroglja
Triglochin maritimum

je v letu 1985 pripeljalo do ekološko najbolj nesmiselnega reševanja problema smradu z zasipavanjem. Refulirano blato se je razlilo po celotni površini brakične lagune ter uničilo prvotno dno, bogato s hranilnimi snovmi. Teža odloženega materiala je vse bolj izpodrivala mehko muljasto dno in bistveno zmanjšala površino in volumen lagune Škocjanskega zatoka. Posledice dolgoletnih uničevalskih posegov so močno vplivale na upad ptičjih vrst in njihovega števila ter močno ogrozile tudi drugo floro in favno, ki je vezana na brakično življenjsko okolje.

foto/ Marko Miklavc

Leta 1985 so se reševanja problema smradu, ki se je širil iz zatoka, lotili na najbolj brutalen način - začeli so z zasipavanjem zatoka. Tega leta je Luka Koper namreč začela z nasipavanjem 286 tisoč kubičnih metrov blata, ki ga je "pridobila" pri poglobljanju drugega luškega bazena. Izbruhano blato je v kratkem času zadušilo stoletja nastajajoče naravno bogastvo.

Uničenje Škocjanskega zatoka bi za Slovenijo pomenilo resno izgubo naravnega bogastva in s tem povezan propad velikega števila rastlinskih in živalskih vrst. Da bi preprečili nadaljnje uničevanje tega enkratnega življenjskega okolja, je Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS) januarja 1993 začelo široko naravovarstveno akcijo za njegovo ohranitev in renaturacijo. Komisija za varstvo narave pri DOPPS je tega leta predlagala načrt

rešitve z naslednjimi cilji:

1. Takojšnja zaustavitev nadaljnega zasipavanja obstoječih vodnih površin v Škocjanskem zatoku (zamrznitev trenutnega stanja).
2. Zakonsko zavarovanje celotnega območja Škocjanskega zatoka pod ustreznim naravovarstvenim režimom (naravni rezervat odprt za javnost).
3. Odkup in najem določenih površin, predlaganih za naravni rezervat.
4. Sanacija in renaturacija: vzpostavitev ponovnega dotoka sladke vode in poglobitev kanala, ki zatok povezuje z morjem, da se ponovno vzpostavi izmenjava in mešanje sladke ter slane vode in s tem spet omogoči bioprodukcija v zatoku. Nujna je tudi delna poglobitev nasutega dela lagune.
5. Ureditev, ki bo poudarila ekološko, estetsko in vzgojnoizobraževalno vrednost: priprava splošnih informacij o rabi, ciljih in vsebini naravnega rezervata za obiskovalce rezervata, postavitve opazovalnic za ptice in informacijskega centra ter ureditve krožne učne poti v rezervatu.

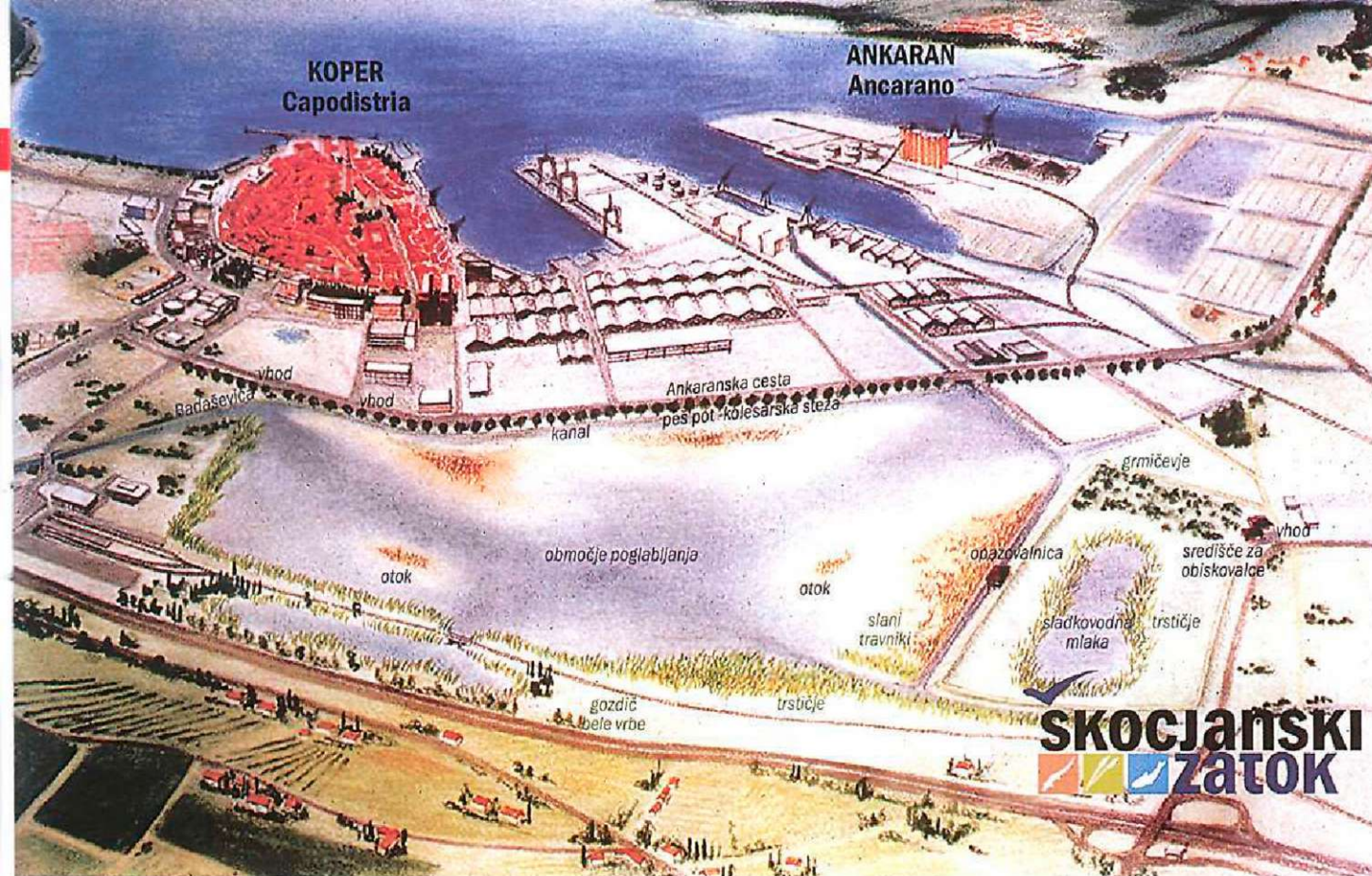
Med prve in osnovne korake za doseg te ciljev je sodila široko zastavljena akcija pridobivanja javnega mnenja in ozaveščanja prebivalstva. Hkrati smo na Vlado RS podali vse potrebne strokovne argumentacije za potrditev naravnih kvalitet območja Škocjanskega zatoka, ki so temeljila predvsem na večletnih favnističnih raziskavah članov DOPPS, članov Ornitološkega društva *Ixobrychus* in botaničnih raziskavah dr. Mitje Kaligariča. Vzpostavili smo stalne stike s podobnim že obstoječim naravnim rezervatom ob izlivu reke Soče v sosednji Italiji. Junija 1993 smo pripravili obširno razstavo "Škocjanski zatok - Oaza na pragu Kopra" in izdali priložnostno zbirko z informacijami o problematiki, kratko predstavitev naravnega bogastva in zgodovine obravnavanega območja ter opisom projekta. Vzporedno smo se lotili akcije zbiranja podpisov peticije za takojšnje prenehanje zasipavanja Škocjanskega zatoka in ustanovili skupino za izdelavo idejnega načrta bodoče ureditve naravnega rezervata Škocjanski zatok. Usklajeno sodelovanje vseh zainteresiranih, velika strokovna in moralna pomoč domačih in tujih nevladnih organizacij ter številnih posameznikov, podpora medijev javnega obveščanja in nenazadnje 7000 podpisov podpore širše javnosti so že novembra 1993 pripeljali do prve odredbe o

foto/ Tihomir Makovec

V jeseni halofitna vegetacija dobi škrlatno rdečo barvo.

foto/ Bojan Marčeta
Beločeli deževnik *Charadrius alexandrinus*

Damjan Jerič (panoramska risba)
Bodoča ureditev naravnega rezervata Škocjanski zaton

začasni razglasitvi Škocjanskega zatoka za naravno znamenitost.

Po nadaljnjih petih letih pa je bil z zakonskim zavarovanjem Škocjanskega zatoka dosežen eden od naših osnovnih ciljev. Zakon o naravnem rezervatu Škocjanski zaton (Ur.L.RS, št. 20/98), ki je začel veljati 14. marca 1998, zagotavlja trajno pravno zaščito rezervata in postavlja pogoje za varstvo in upravljanje rezervata. Prvič je bilo tudi jasno zastavljeno vprašanje strokovno usposobljenega upravljalca Naravnega rezervata Škocjanski zaton. S podporo svetovne ornitološke zveze BirdLife International, katere član je DOPPS, Društva botanikov Slovenije, Društva za proučevanje in ohranjanje metuljev Slovenije in Slovenskega odonatološkega društva smo sprejeli nov izziv in na podlagi Uredbe o koncesiji za upravljanje naravnega rezervata Škocjanski zaton pripravili vlogo za pridobitev koncesije. Vlada RS je 30. septembra

1999 z Odločbo o izbiri koncesionarja podelila desetletno koncesijo za upravljanje naravnega rezervata Škocjanski zaton našemu društvu.

Stem sta se začela uresničevati zadnja dva cilja, ki si jih je DOPPS zastavil leta 1993, in sicer sanacija in renaturacija naravnega rezervata Škocjanski zaton ter ureditev odprtega rezervata. Po petletnem Programu varstva in razvoja naravnega rezervata Škocjanski zaton, ki ga je pripravil Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran za obdobje 1999-2003, je osnovni cilj sanacije in renaturacije ponovna vzpostavitev stanja, ki je z zakonom opredeljeno kot "stanje v zatoku pred pričetkom degradacijskih posegov leta 1983". Željeno stanje je določeno tudi s seznamom habitatnih tipov po sanaciji in renaturaciji na območju rezervata ter vzpostavitvi parkovne infrastrukture (informacijskega centra, poti, opazovalnice)

DELOVNA AKCIJA ŠKOCJANSKI ZATOK

26. in 27. avgust 2000:

Čiščenje bregov razbremenilnika reke Rižane in vodne lagune Naravnega rezervata Škocjanski zaton. Zaradi organizirane malice prosimo za predhodne prijave. Dodatne informacije dobite v pisarni DOPPS v Ljubljani (tel. 01 438 19 00) in v pisarni DOPPS Naravni rezervat Škocjanski zaton v Kopru (tel. 05 626 0370); elektronska pošta: dopps@dopps-drustvo.si

Foto/Andrej Sovinc

Sanacija in renaturacija Škocjanskega zatoka bo ponovno vzpostavila razmere za začetek novega življenja.

in vključitvi naravnega rezervata v mestno podobo na način, ki bo ljudem prikazal ter omogočil spoznati ekološko, estetsko in vzgojnoizobraževalno vrednost tega ogroženega prostora.

V prvem letu upravljanja naravnega rezervata smo počistili divja odlagališča odpadkov na severni in zahodni strani rezervata ter strugo razbremenilnika reke Rižane, ki se izliva v zatok. S čiščenjem razbremenilnika smo omogočili večji pretok sladke vode v brakično laguno. Trenutno skupaj s številnimi zunanji izvajalci v skladu s petletnim programom varstva in razvoja pripravljamo strokovne podlage za ureditveni načrt, ki bodo osnova za vodnogospodarsko ureditev območja, poglobljanje centralnega dela lagune in krajinsko ureditev polojev, brežin in nadomestnega gnezditvenega habitata, ki ga želimo vzpostaviti na delu opuščenih kmetijskih zemljišč bertoške Bonifike.

Rezervat bo smiselno povezati v omrežje mediteranskih mokrišč na območju Tržaškega zaliva in Istre. Le v kombinaciji z drugimi mokrišči na obali in v zaledju bo Škocjanski zatok lahko opravljal svojo nadvse pomembno funkcijo kot evropska preletna postaja za ptice selivke. Obenem bomo izkušnje s pilotnega naravovarstvenega projekta "Ohranitev in renaturacija Škocjanskega zatoka" prenesli na nova zaščitena območja.

Za izkazano pomoč pri pripravi in uresničevanju projekta se zahvaljujemo družbi Mobitel, generalnemu sponzorju DOPPS, članom Sveta za Škocjanski zatok pri DOPPS, Društvu za proučevanje in ohranjanje metuljev Slovenije, Slovenskemu odonatološkemu društvu, Društvu botanikov Slovenije in drugim zunanji izvajalcem.